

УКРАЇНЬСЬКА МОВА

Тема 2: Орфоепічна норма сучасної української літературної мови. Загальна характеристика звукового складу мови.- підручник «Українська мова для 10 класу» автор О. Авраменко с. 76-81 параграфи 24-25.

1. <https://pidruchnyk.com.ua/1168-ukrainska-mova-10-klas-avramenko.html>

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

1. Орфоепічна норма - науково обґрунтоване, соціально узаконене правило вимови звуків, звукових комплексів, організації звукового потоку. Порухення орфографічної норми називається *орфоепічною помилкою*.

До вашої уваги орфоепічні помилки телеведучих за такою умовною класифікацією:

1. *Оглушення дзвінкого приголосного в позиції кінця слова:*

- «Я маю вам віддати при [с]» (Мирослав Кувалдін, ведучий програми «Міністерство прем'єр», «М1»);
- «У номінації перемі [х]» (Дмитро Єфименко, ведучий програми «Inside», ТЕТ).

2. *Оглушення дзвінкого приголосного в середині слова:*

- «гли [п]ше», «ва [ш]ко» (Ілля, «Хорошоу», «М1»);
- «нео [п]хідна» (Люба Казарянс, «LG-Еврика», «Інтер»);

3. Вимова звука [ф] замість [у] нескладового:

- «Наші гра [ф]ці» (Люба Казарянс);
- «Михайло Попла [ф]ський...» (Гліб Гончар);
- «Пробачте, але [ф] театрі» (Катерина Могильна).

2. Фонетика (від гр. phone - звук) – розділ науки про мову, який вивчає звуки мови. Основним об'єктом вивчення фонетики є **звуки** - найменші одиниці мовного потоку, з яких в мові складаються слова.

Звуки мови на письмі позначаються так:

[а], [с], [д'], [г], [дж'], [й], [м], [н]

Окремо взяті звуки (на відміну від слова та речення) не мають ніякого значення ([о], [у], [п], [с], [д], [і], [к], [м]), але з них творяться слова та їхні значущі частини. Наприклад, з наведених звуків легко складається слово підсумок, у якому виділяються три значущих частини під + сум + ок.

Звуки утворюють зовнішню, звукову оболонку слів і тим самим допомагають відрізнити одне слово від іншого.

Слова розділяються за кількістю звуків, з яких вони створені, набором цих звуків та їх послідовністю.

Звукова система української мови нараховує 38 звуків: 6 голосних і 32 приголосних.

Приголосні звуки - це звуки людської мови, основу яких становить шум з більшою чи меншою частиною голосу або тільки шум.

Голосних звуків шість: [і], [и], [е], [у], [о], [а].

ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

В українській мові 32 приголосних звука: [б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [г], [к], [ф], [ж], [з], [з'], [ш], [с], [с'], [г], [х], [дж], [дз], [дз'], [ч], [ц], [ц'], [в], [й], [м], [н], [н'], [л], [л'], [р], [р'].

Приголосні звуки можуть бути:

- 1) сонорні
- 2) тверді;
- 3) м'які.

Сонорні приголосні

Сонорні приголосні (від лат. sonorus - звучний) - це приголосні, при творенні яких голос переважає над шумом. Цих звуків в українській мові дев'ять:

[в], [й], [м], [н], [н'], [л], [л'], [р], [р']

Дзвінки і глухі приголосні

- дзвінки приголосні: [б], [д], [д'], [г], [ж], [з], [з'], [г], [дж], [дз], [дз'];
- глухі приголосні: [п], [т], [т'], [к], [ш], [с], [с'], [х], [ч], [ц], [ц'].

Акустичні пари

Дзвінки та глухі приголосні утворюють так звані акустичні пари (дзвінкий звук - глухий):

[б]-[п], [д]-[т], [д']-[т'], [г]-[к], [ж]-[ш], [з]-[с],
[з']-[с'], [г]-[х], [дж]-[ч], [дз]-[ц], [дз']-[ц'].

Глухий звук ф в українській мові співвідносного дзвінкого звуку не має.

Дзвінки приголосні у кінці слова та в кінці складу вимовляються дзвінко.

Усі сонорні приголосні звуки належать до дзвінких і не мають парних глухих.

Тверді і м'які приголосні

За ознакою твердості чи м'якості приголосні розмежовуються на тверді і м'які:

- тверді приголосні: [б], [п], [д], [т], [г], [к], [ф], [ж], [ш], [з], [с], [г], [х], [дж], [ч], [дз], [ц], [в], [м], [н], [л], [р];

- м'які приголосні: [д'], [т'], [з'], [с'], [дз'], [ц'], [й], [л'], [н'], [р].

Окремі приголосні за ознакою "м'якість- твердість" утворюють пари:

[д]-[д'], [т]-[т'], [з]-[з'], [с]-[с'], [дз]-[дз'], [ц]-[ц'], [н]-[н'], [л]-[л'], [р]-[р'].

Пом'якшені варіанти твердих приголосних, як правило, з'являються перед голосним і, проте у небагатьох українських словах і здебільшого у словах іншомовного походження зустрічаються перед іншими голосними (ж'ур' нбл , м' езикл, с'в' б то).

3. Вимова голосних звуків

Звуки	Пояснення
[a], [y], [i]	Чітко, виразно в усіх позиціях; у ненаголошеній позиції ніколи НЕ скорочуються, не переходять в інші звуки

[o]	1) Виразно, чітко під наголосом; 2) ніколи не переходить у звук [a]; 3) у ненаголошеній позиції перед наголошеним складом зі звуками [y] або [i] наближається до [y]: [oʏ] ¹
[e], [и]	1) Чітко, виразно в більшості позицій (особливо під наголосом); 2) у ненаголошеній позиції — з наближенням: [eʏ], [иʏ]*

Вимова приголосних звуків

Звуки	Пояснення
Дзвінки	У середині, кінці слова чи складу НЕ оглушуються. Винятки: <i>кігті, нігті, легко, вогкий, дьогтю</i> й похідні від них
Глухі	Перед дзвінками приголосними одзвінчуються
[б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [ч], [ш], [дж], [г], [к], [х], [ґ]	Вимовляються твердо! Тверда вимова цих приголосних — характерна ознака української мови (порівняй рос. <i>человек</i> — укр. <i>чоловік</i>). У деяких випадках ці звуки вимовляються як напівм'які. На письмі це пом'якшення може позначатися: 1) літерою І: <i>вік</i> [в'ік], <i>ніч</i> [п'іч], <i>шість</i> [ш'іс'т']; 2) літерами Я або Ю, перед якими немає апострофа: <i>горохвяник</i> [горохв'аник], <i>бюро</i> [б'уро] і т.д.
[дж], [дз]	1) Вимовляються як один звук (африкати): <i>джміль</i> [джм'іл'], <i>дзвоник</i> [дзвоник]; 2) вимовляються як окремі звуки, якщо належать до різних морфем: <i>піджену</i> [п'ідже"ну], <i>відзивати</i> [в'ідзи"вати]
[д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н]	Перед наступними м'якими приголосними вимовляються м'яко

Основні правила української вимови такі (повторимо їх ще раз):

1. Усі голосні звуки української мови під наголосом вимовляються чітко: [ве'ч'ір], [го'лос], [ти'хо].
2. Повнозвучно і ясно (відповідно до написання) вимовляються [a], [y], [i] в різних позиціях: [грама'т'ка], [в'і'с'т'і], [кучугу'ра].

3. Українській літературній мові не властиве "акання", як і для більшості українських говорів. Наприклад, у словах дорого, болото, молоко звук о в усіх складах однаковий. Під наголосом він тільки довший від ненаголошених, напр. : [до'ро-го], [боло'то], [молоко'].

4. Ненаголошений [е] наближається певною мірою до [и]. Голосний [и] в ненаголошених позиціях має вимову, наближену до [е]: [сеило'], [ве'лейтеинь]. Ненаголошені [е] та [и] у вимові часто зовсім не розрізняються. (Але: виразно вимовляються вони у таких випадках: а) коли виступають закінченнями іменників, прикметників, дієслів тощо, напр. : [са'ни], [по'ле], [шиєро'ке], [пиеса'ти]; б) коли [е] та [и] виступають сполучними звуками у складних словах: п'ятиріччя, полезахисний; в) на початку слів іншомовного походження: [етало'н].

5. Збереження дзвінкості - одна з характерних ознак мови

Тому оглушення приголосних для української мови не характерне. Звичайно, усе залежить від темпу мовлення. Якщо темп повільний, то всі слова вимовляються чітко, а якщо пришвидшений, швидкий, то дзвінкі приголосні всередині слова або вкінці ледь помітно оглушуються, напр. : [ка'зка], [с'ад], [моро'з], [бли'з'ко], [зга'дка]. Повне оглушення спостерігається лише у словах: нігті [н'іхт'і], кігті [к'іхт'і], легко [ле'х ко].

6. Губні приголосні [б], [п], [в], [м], [ф] вимовляються твердо майже в усіх випадках: [го'луб], [стєп], [с'ім].

7. Твердо вимовляються в українській мові і шиплячі приголосні [ж], [ч], [ш], [дж]: [чеика'ти], [шо'стиї], [бджола'], [же'реиб], а в позиції перед [і] вони напівпом'якшуються: [ж'і'нка], [ш'і'с'т'], [ч'і'л'ниї].

8. Приголосний [р] вимовляється послідовно твердо в кінці складів і слів: [коса'р], [г'ірки'ї]; якщо після [р] стоять і, я, ю, є, ь, то [р] вимовляється м'яко: [рга'сно], [ргідки'ї], [тргох].

9. Два однакових приголосних звуки на межі префікса і кореня або кореня і суфікса вимовляються як один довгий звук: віддячити [в'ідг'а'чиєти], туманний [тума'н:иї].